



Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri
tarixçi

I Yazı

Üzeyir bəy Əbdülhüseyn bəy oğlu Hacıbəyov

Üzeyir Hacıbəyov 6 (18) sentyabr 1885-ci ildə Ağcabədidə anadan olmuşdur. Atası Əbdülhüseyn Hacıbəyov kənd mirzası idi, anası Şirinbəyim xanım Əliverdibəyovlar nəslindən gəlirdi. Əliverdibəyovlar-bu soy öz başlanğıcını Əliverdi bəy Hüseyn bəy oğlu Kəbiridən götürmüşdü. Əliverdi bəy Qarabağ xanı Mehdiqulu xanın (1806-1822) Ağdam üzrə dərğası (valisi) idi. İbrahimxəlil xan Cavanşirə xidmət etmişdi. Onun törəmələri 1870-ci ildə Əliverdibəyov soyadını qəbul edirlər. Üzeyirin qardaşı Ceyhun Hacıbəyli karyerasının ilk dövründə Dağıstanlı əcdadlarının şəərəfinə "Dj Dağıstanı" təxəllüsü ilə imza atırdı. Ümumilikdə ailədə üç qardaş və iki bacı var idi.

Doğulduqdan qısa müddət sonra Hacıbəyovlar ailəsi Azərbaycan mədəniyyətinin ən böyük mərkəzlərindən biri olan Şuşa şəhərinə köçdü və Üzeyir məhz burada böyümüşdür. Gələcək bəstəkarın atası uzun müddət məşhur Azərbaycan şairəsəsi, ictimai xadim və Qarabağ xanının qızı Xurşidbanu Natəvanın şəxsi katibi idi, hansı ki bəstəkarın tərbiyəsinə böyük təsiri olmuşdur. Üzeyirin anası Şirin Əliverdibəyova şairənin evində böyümüşdür, bəstəkarın babası və Natəvan isə süd bacı-qardaşı idilər.

Üzeyir Hacıbəyov mədrəsə təhsilini və ikillik rus-tatar məktəbini bitirdikdən sonra, 1899-1904-cü illərdə Qori şəhərindəki müəllimlər seminarıyasında oxudu. Məhz orada o, skripka, vilonçel və nəfəs alətlərində ifa etmək bacarıqlarına yiyələndi. Növbəti dörd il ərzində Hadrut və Bakı məktəblərində müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul oldu. Mətbuatda ilk məqaləsi 1904-cü ildə Kaspi qəzetində çap olunub. 1905-ci ildə Bakıda ilk öncə Bibi-Heybət məktəbində, daha sonra "Səadət" məktəbində dərs demişdir və orada Azərbaycan türkcəsi, riyaziyyat, coğrafiya, tarix və eyni zamanda rus dilini öyrədirdi. Ele o zaman Həyat qəzetində tərcüməçi olaraq işə başladı, sonra İrşad qəzeti ilə əməkdaşlıq etdi. 1911-ci ildə sisteməlik musiqi təhsili almaq məqsədilə Moskvaya yola düşdü. Bir il ərzində Moskva Flarmoniya Cəmiyyəti yanında musiqi kurslarında dərs aldı, ondan sonra Sankt-Peterburqa köçdü və orada konservatoriyada bir il oxudu.

Milli musiqimizin banisi Üzeyir Hacıbəyovun həyat yoldaşı Kazan tatan Meleykə Həsənağa qızı Terequlova idi. Meleykə xanım 1909-cu il dekabrın 20-də Üzeyir bəy Hacıbəyovla nigaha girərək ailə həyatı qurmuş və onun soyadını qəbul etmişdir.

Üzeyir Hacıbəyovun tədqiqatçıları bəstəkarın Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründəki 1918-1920-ci illərdəki fəaliyyətindən ya heç danışmayıblar, ya da həmin dövrü onun yaradıcılığının "sükut dövrü" kimi qiymətləndirib yazıblar ki, "... Bəstəkarın həyatının bu dövrünü "yaradıcılıq sükutu dövrü" adlandımaq olar". Tarixi həqiqətin tərifi olunduğu göz qabağında-dır, səbəbi məlumdur.

1918-ci ilin mart ayında rus bolşevik və erməni daşnak soyqırımçıların Bakıda törətdikləri qanlı soyqırımdan sonra Üzeyir Hacıbəyov da Qacar Dövlətinə (indiki Tehran İslam Respublikası) pənah apararlardan biri idi. Üzeyirin tədqiqatçıların çoxunun

"qastrol səfəri" adlandırdığı bu hadisədən, demək olar, altı ay ötmüşdü. "Azərbaycan" qəzeti "Bakı qaçqınlarının Qacar Dövlətindən qayıtması" adlı xəbərində bildirirdi ki, qaçqınlar "... Mirzə Əsədulla adlı bir şəxsin təşəbbüsü və köməyi ilə Bakıya qayıdıblar" ("Azərbaycan" N-12). "Azərbaycan" qəzeti eyni zamanda sənətsevərlərə, belə bir, gözəyadlılığı verərək yazmışdı: "Mart hadisələrindən sonra Qacar Dövlətinə getmiş olan məşhur bəstəkar və müsənnif Üzeyir Hacıbəyov Bakıya gəlmişdir".

Üzeyir Hacıbəyov Bakıya qayıdan gündən xalqın mədəni və ictimai-siyasi həyatında "Hacıbəyov qardaşları müdiriyyəti"nin baş rejissoru, 1919-cu ilin yanvarından isə "Azərbaycan" qəzetinin redaktoru kimi qızgın fəaliyyətə başlamışdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulmasından sonra isə dövlətin rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzeti 1919-

nauyğun davamı idi. İndi daha təcrübəli redaktoru qabaqdan bizə tanış, lakin daha kamil iş üsulu, dəsti-xətti, möhkəm məntiqi, kəsərli dilinin sadəliyi, dadı-duzu yenə də oxucunu heyran qoyurdu. Gülüş mədəniyyəti qalıb, birce şirinliyi azalmışdı.

"Azərbaycan" qəzetinin redaktoru üçün bu illərdə diqqəti cəlb edən fərqli cəhət zamanın, dövrünün tələblərindən irəli gələn problemlərə onun dəyişməz, qəti vətəndaş münasibəti bildirməsi, xalqın qabaqcıl və mübariz oğullarından biri kimi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin platformasını qəbul edib, milli müstəqillik ideyasının ideoloji başçılarından biri kimi müstəqillik ideyasını dönməz ardıcılıq və cəsarətlə müdafiə və təbliğ etməsilə xarakterikdir.

Müəyyən ictimai-siyasi fikrin tribunası, ideya silahı olan dövrü mətbuatı Üzeyir Hacıbəyov çox böyük əhəmiyyət verirdi. Bu mənada Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin birinci ildönümünü "Yaşasın müstəqil Azərbaycan

"avropasayağı bir zehniyyətlə çalışmaq əzm"nden suveren Azərbaycan Cümhuriyyətinə, "Vətən istiqlali" və milli mənilik, milli qeyrət, milli qurtuluş uğrunda mübarizə işinə sədaqətlə xidmət edirdi. Bu baxımdan Üzeyir Hacıbəyovun Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinə münasibəti, Milli Şuranın vəzifələri barədə mülahizələri xüsusilə diqqəti cəlb edir.

1918-ci il dekabrın 7-də Azərbaycan parlamentinin ilk təsis iclası olmuşdur. Üzeyir Hacıbəyov bu tarixi günə biri "Azərbaycan parlamanı" (1918, N-56), digəri "Tarixi günümüz" adlı (1918, N-58) iki publistik məqalə həsr etmişdir. "Azərbaycan parlamanı" məqaləsində müəllif iki ciddi məsələ qoymuşdur; birinci "hökumət içində hökumət düzəltmək niyyətində olanlara" layiqli cavab, ikincisini "Milli Şuranın mühüm vəzifəsi" adlandımaq olar.

Dekabrin əvvəllərində Bakıda bəzi partiya və cəmiyyət nümayəndələrinin parlamentdə iştirak etməyəcəkləri barədə söz-söhbət gəzirdi. Belə bir hərə-

dar, hökumətin dərdlərinə bələd bir şəxs kimi söhbət açırdı. Bunun sirri ondadır ki, böyük bəstəkar Azərbaycan parlamentinin bütün iclaslarında, özünü dediği kimi, "qəzet yazan" sifəti ilə iştirak etmiş, ayrı-ayrı icaslardan "Təəssurat" ümumi başlıq altında bir-birinin ardınca gələn silsilə reportaj dərc etdirmişdir. Onlardan təkə birincisi ilə müxtəssər tanışlıq yazı müəllifinin sevinc və şadlığından xəbərdar olmaq üçün kifayətdir.

"Parlamanımız açıldı. Gördük..."

Parlaman imarətinin içində zinet cümləsindən calabi-diqqət olan şey-qiyət deyildi, bəlkə mahiyyəti-milliyət və siyasi dedikcə baha olan üç rəngli bayrağımız idi.

Məmməd Əmin Rəsulzadə fəxr etməli nitqində "Bu bayraq endirilməz!"- dedikdə bütün mədis ayağa qalxıb əl çala-çala bayraqları salamlarkən təəsürati-fövqəladədən başımın tükələri biz-biz durdu.

Mədisi açmaq saati yaxınlaşdı. Tamaşaçılar (ki, içlərində xanımlar da az deyildi) boş yerləri doldurdular. Məbuslar, hər kəs öz məxsusi yerini tapıb

Azərbaycan tarixində Üzeyir Hacıbəyov



kət baş verərsə, ona "Azərbaycan Cümhuriyyətinin mövcud olduğunu inkar edən", daha artıq "Azərbaycan türklərinin azadlığına etiraz" əlaməti kimi qiymət verən Üzeyir Hacıbəyov yazmışdır: "Gözler var ki, dünənə qədər əsir və qul olan bir milləti bu gün azad və sərbəst görmək istəmirlər; Qulaqlar var ki, lal edilmiş bir millətin dilinin bu gün açılıb da söz söyləməsinə eşitmək istəmirlər; Qəlblər var ki, bir esrdən artıq məhkum qalan bir millətin bu gün müstəqil və azad olmasını qəbul etmək istəmirlər" (1918, N-56).

Müəllif bələklərinə layiqli cavabı bu idi: onlar "Viccənlərin razi sala bilməsələr, Azərbaycan torpağından çıxıb getsinlər". Bu, "Azərbaycan parlamanı" məqaləsindən diqqəti cəlb etmək istədiyimiz birinci məsələdir.

İkinci məsələ, Milli Şuranın vəzifələri haqqında ədibin mülahizələri ilə bağlıdır. Üzeyir Hacıbəyov yazmışdır:

"Milli Şuranın ilk vəzifəsi bu olmalıdır: - Qışqırsın, fəryad ələsin!". Ele qışqırsın, ələ fəryad qoparsın ki, əks-sədası Avropadan keçib bütün dünyaya yayılsın. Fəryad nədən ibarətdir? Yalnız bu iki kəlmədən:

"Yaşamaq istəyirik!"

Üzeyir Hacıbəyovun qəti qənaəti belədir: "Bu fəryad kifayətdir ki, milli parlamanımız ən əvvəl bununla məşğul olub, bu yoldakı vəzifəsini heçqilə ifa edirsə, yaşamaq haqqına, istiqlal qabiliyyətinə malik bir millət olduğumuzu isbat edək". Bu hal, müəllifin fikrincə, həyat və azadlığımıza diş qırmış olan düşmənlərimiz üzərində təsirsiz-qalmaz.

Daxili işlərimizi düzəltmək, islahat aparmaq, millətin zəif bədəninə qüvvət verən dərmanlar işlətməkə camaatımızı müsibətlərdən qurtarmaq olar. Belə olarsa, hökumətimiz öz işində kanxmaz, parlamanımız özü də böyük və müqəddəs vəzifəsini, bir növ, asudəliklə ifa etməyə qadir olar".

"Tarixi gün" məqaləsi parlamentin açılış gününü müəllifin yaşadığı hissələrdən, həmvətənləri ilə bölüşmək istədiyi mülahizələrdən ibarətdir. "Bu gün o gündür ki, Azərbaycanın milli mədisi, milli Şurası açılıb, Azərbaycan kamil bir hökumət şəklinə girir"-sözləri ilə başlanan bu publistik yazıda, əsasən, Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti və vəziyyəti təhlil olunurdu.

Üzeyir Hacıbəyov demək olar, hər yazısında, sonsuz ümid bəslədiyi Azərbaycan parlamentindən hədsiz sevinc hissilə, həm də siyasi hadisələrin ən xırda detallarından da xəbər-

oturdular. Ministrlər müavinləri ilə bərabər öz yerlərində keçib, cərgə ilə oturdular... Hamı amədə olub intizarda iken Milli Şura reisi Məmməd Əmin Rəsulzadə cənabları rübəri qapıdan çıxıb, meqami-sədarətdə, üzü mədisə tərəf, qyaq üstə... məbuslara xitabən nitq söyləməyə başladı.

Padşahlı məmləkətlərdə mədisi-məbusanı padşah-çar, amma, Azərbaycan Cümhuriyyətinin parlamanını bir nəfər vətən övladı açdı..." ("Azərbaycan", 1918, N-60).

Üzeyir Hacıbəyov yazılarını incələrkən onun monarxiya ilə idarə olunan dövlətə və Romanovu (1613-1917) sülaləsinə qarşı olduğunu görürük.

Parlament iclaslarından "təəssurat"larında biz Məmməd Əmin Rəsulzadənin təbrik nitqindən "firqə ehtirasları, şəxsi qərəzləri və bütün bu kimi vətən və millət qayəsi qarşısında kiçik qərəzləri atıb, Vətən qayğısı və millət duyğusunu hər şeydən yüksək tutmaq" çağırışını, Fətəli xan Xoynunun birinci iclasda söylədiklərindən: "Bu gün öyle böyük və mübarək gündür ki, bunu biz Azərbaycan türkləri yuxumuzda da görə bilməzdik" kəlamını, Bakıda universitet təsisinə dair qətnaməni, öz dediği kimi, sevinə-sevinə zövq ala-ala yazdıqı halda, Azərbaycan türkü olan deputatın ciddi bir məsələnin müzakirəsi zamanı rus dilində danışdığını görüb qəlbən sınır.

Lankəranlı deputat Hacı Səlim Axundovun dilindən Lankəran faciəsini, bigünahlınları çəkdiyi zülm və sitəmi eşidəndə qələmi ağı deyir, paytaxtda Azərbaycanın yenidən itiləsi üçün rusların milli dövlətimiz üçün sui-qəsd hazırladığı, hökumət məmurları arasında rüşvətxorluq müşahidə edildiyinə dair danışılan, yersiz çıxışları eşidəndə mayus olurdu. Bütün bunları da kağıza köçürür, qəzetdə dərc etdirirdi. Bu mənada Üzeyir Hacıbəyovun "Təəssurat" başlıqlı yazılan Azərbaycan parlamentinin saf, boyasız tarixidir-dəmək, yanılmaq, iftixar hissilə deməliyə ki, istər parlamentdən, orada müzakirə olunan məsələlərdən danışan məqalələrində, istərsə də ictimai-siyasi mövzuda yazılmış əsərlərində Üzeyir Hacıbəyov həm də görkəmli dövlət xadimi, ictimai xadim, ən incə mətləbləri də incələyən bilən, yoza bilən peşakar siyasətçi kimi çıxış edir.

1918-ci ildə bəstəkar Azərbaycan himnini bəstələdi. Dövlət himnimizin musiqisi ilə dahi bəstəkar Azərbaycan dövlətçiliyi ilə abadi bütövləşdi.

(ardı var)